

Egy elveszett nyelv

FEUILLETON - LVII. évfolyam, 27. szám, 2013. július 5.

Azt követően, hogy anyámat az ezredforduló szentestéjén máig ismeretlen rablógyilkosok megölték, és nem vehettem tőle búcsút, sok kérdés merült fel bennem, amelyeket addig nem tettem fel, mert azt hittem, hogy lesz majd alkalmas pillanat. Ugyanis nehéz kérdéseket kellett volna feltennem.

Apám, aki túlélte ezt a végzetes estét, de hatodfél évi magánya és bezárkózása után szerencsétlen családi okok miatt szintén úgy távozott, hogy tőle sem búcsúzhattam el, szintén nem adhatott választ. Apám halála éppoly értelmetlen és másként, de szintén erőszakos volt, akárcsak az anyámé. Ám mire ezek az események bekövetkeztek, már rég elvesztettem velük a közös nyelvet, és beszélgetéseink inkább emlékezőek voltak egykori beszélgetésekre. Beszélgetéseinket egyébként is a megkérdőjelezhetetlen szülői tisztelet és a hallgatás törvényét elfogadó gyermeki alávetettség szelleme uralta. A szüleimet magáznom kellett és a körülményes *tetszikelős* megszólítást alkalmazni, ha nem akartam megsérteni őket; amire nagyon érzékenyek voltak. Nem tudom pontosan, mit gondoltak rólam. Azt hiszem, ők is áruónak tartottak, annak ellenére, hogy ők bujtottak árulásra, és még ha a szülői szeretetük diktálta feltétlen elfogadás jegyében védelmükbe is vettek mások előtt. Amikor hazamentem látogatóba, sokáig azonnal és könnyedén hagytam el azt a nyelvet és viselkedésmódot, amelyet életem új világában álcaként öltöttem magamra. Gyerekkorom ismert szófordulataival szóltam hozzájuk, úgy fűztem a szavakat, úgy képeztem a hangokat, ugyanazokba a foltos, szakadt ruhákba öltöztem, három lyukas zoknit húzva a lábamra, épp úgy szívtam az orrom; szóval mindent ugyanúgy csináltam, ahogy ők szokták, és ahogy én szoktam. De egy idő után már nem éreztem az otthonosságot, és viselkedésemmel csak mímelni tudtam a közösség érzését. Ezt persze én nem vettem észre, de ők azonnal. Vájt füllel, az árulás jeleire kiélesedett szemmel ezt rögtön felfogták. És attól kezdve már szégyellték, hogy három lyukas zoknit húznak egymásra, addig igazgatva azokat, amíg már sehol sem látszik a repedezett bőr. Még mindig többes szám első személyben beszéltem *magunkról*, de már távolabb kerültem *tőlünk*.

A rablótámadás indítékai nem derültek ki, mert a nyomozás során nem született olyan történet, amely elbeszélhetné volna. A rendőrség ugyanis elszabotálta a nyomozást. A bűnügyi technikusokat dolguk végezetlen vezényelték el a tett helyszínéről. Így aztán az elégtelen alapokra hagyatkozó, közönyös ügyészi vádemelés miatt borítékolható volt az ilyenkor menetrendszerű felmentés. A nyomozás során alkalmazott kényszervallatás és a tárgyi bizonyítékok gondos kizárása az ügy „statisztikai kezelésére” irányult. A szüleim ugyanis nem voltak a falu világának problémátlan részei, amelybe sosem sikerült igazán beilleszkedniük. Házasságukat mindkét fél elhibázottnak tartotta, a két rokonság kölcsönösen nem tudta egymást elfogadni. A lakodalom napján kívül többet nem is találkoztak, de akkor sem álltak egymással szóba. Apám szülei *parasztok* voltak, akik az *urakat* megvetették. A falu pedig mindenben kívül élt. A mi falunk az idők is kívül élt. Anyám családja pedig nem tartotta magát parasztnak. De csak a tagadásig jutott. Csak azt tudta, hogy mi nem. De hogy mi is volna, annak már nem tudott nevet adni.

A falu egy súlyosan elmaradott térségben, az Erdőháton, a hármashatár közelében feküdt, valahol még az archaikus időkben, a modernitás előtti világban élt. Az eltitkolt pogányságon vékony hártvaként feszült a kereszténység. A parasztok az intézmények absztrakcióival nem tudtak mit kezdeni. A falu évszázadokon keresztül nem találkozott az állammal, a paraszt csupán a földesúr vagy a megye hajdújától tartott. Az állam a bürokráciát jelentette számára, a rettegett papírokat, amelyeknek nem értjük a nyelvét. A párnázott irodákat, amelyekben rólunk döntenek, de mindig nélkülünk.

Az apám halála utáni években sokat gondolkodtam azon, hogy milyen utat jártunk be közösen és milyen külön-külön. Hogyan lettem áruló? És ők miért lettek áldozatok? Nekem miért nincsenek emlékeim? Mire is emlékszem valóban? Vagy kinek az emlékeire emlékszem? A sajátjaimra vagy a szüleimére? Amikor ezeket a kérdéseket feltettem, már régóta tudtam, hogy migráns vagyok. Kulturális migráns, akinek el kell tüntetnie az árulkodó nyomokat, amelyek a múltja felé vezetnek. Az első generációs migránsok mindent megtesznek, hogy elfelejtsék a múltat, a közeget, a nyelvet, a helyet, amelyet elhagynak, és amelyet el kell felejteniük ahhoz, hogy sikeres migránsok lehessenek. A honvágy és a nosztalgia szálait is kíméletlenül el kell szakítaniuk, egyébként nem fog sikerülni a kísérlet. Az első generációs migráns a második generációra szokott hivatkozni: azért kell ezt tenni, hogy nekik jobb legyen. A második generációban pedig mindez visszaüt, kibukkan a titok. Mert a titkon nincs áldás, mondja a *Talmud*. A sikeres kulturális migráció érdekében nálunk, dzsentri hazánkban nem elég elhagyni, el is kell árulni a falut, a paraszti világot, mert nem szalonképes. Trágyaszagú. Arra, hogy miért van az így, a *Nincstelenek. Már elment a Mesijás?* című életrajzi alapú, vagyis korlátozott fikcióban kerestem a választ.

A gyerekkoromból a legjobban a némaságra emlékszem. Arra, hogy *kussban* kell lenni. Tilos beszélni. Csak hallgatni szabad. Ezt a szabadságot engedélyezte nekünk, gyerekeknek a falu és a család. Pedig a gyerek folyton beszélne, mesélne. Beszélne a beszéd örömeért. Ezt az örömet, mint minden örömet, elveszik tőle. A nagyok, a felnőttek, akik folyton beszélnek. De a falu hallgat. A gyereket arra tanítják meg, amit majd tudnia kell, ha eljönnek a faluba az urak. Most még mindenki hangoskodik, röhög, mert maguk között vannak, de ha jönnek az urak, attól kezdve makacsul hallgatnak. Arra emlékszem, hogy nekem is csendben kellennem, és csak akkor szólalhatok meg, ha kérdeznek. Legélesebben a rám kényszerített hallgatásra emlékszem, amely később a sajátommá lett, magamra kényszerített hallgatássá vált.

Ahogy hívják vagy zavarják az állatokat, ugyanúgy idomítják a gyereket is. Ha hibázik, akkor káromkodnak, leszidják. Könnyen eljár a kezük. Hamar ütnek. Az állatot is így verik, ha nem engedelmeskedik azonnal. A botok a falhoz vannak támasztva, hogy mindig kéznél legyenek. Az ostor a szegen függ, azt használják. A beszéd nem a kenyerük. Az az urak kenyere. Az urak beszéde a hazugság nyelve. A gyereket is előbb ütik, mint szólnának hozzá. A fiúkat mindig bátrabban, hiszen azoknak keményebbekké kell válniuk. A lányok verését a nemi érés táján abbahagyják. Az apák ezt követően csak a fiúkat verik, de azokat módszeresen és kötelességszerűen. Nem magyaráznak, mert „mi van azon magyarázni való, hogy tedd a dolgod”, mondják értetlenkedve. A magyarázat helyett a csendes figyelmet és a látottak megisméltését várják el. Az állandó készenlétet. Az alázatos, néma jelenlét a gyerek dolga. Mert a gyerek szolga, néma szolga, akinek nem szabad beszélnie. A szülők tulajdonként, szolgaként tekintenek a gyerekekre. Ez a rend.

Az iskolában hátratett kézzel kell ülni a padban, mert ott sem szabad megszólalni. Nevetni. Mocorogni. Beszélni. Készségesnek muszáj lenni. Szolgálatkészek. Azonnal ugrani, ha valamit kérnek, parancsolnak, utasítanak, óhajtanak. De mindezt nem szavakból tudja a gyerek, mert a beszédnél hatékonyabb az idomítás. Arra nevelik, hogy ki kell találnia a teendőket. A beszédet kerülik. A közös munkáknak pontos szabályrendje van, amelyben a gyerekeknek önmagától kell megtanulnia a szerepét. A helyét, ahogy mondják. A felnőttek csak egyszer mondanak el valamit, és nem magyaráznak. Nem szeretnek magyarázni. Ha elvéti, ha ügyetlen, akkor nyaklevest kap. Úgy bánnak vele, a gyerekekkel, ahogy az állatokkal.

A magyar viselkedéskultúra és mentalitás számos elhallgatással van tele, számos fel nem tett kérdést rejt. A mi viselkedésünk egyik fontos szabályozója a vallásunk volt. Mindkét ágról szinte kizárólag görög-katolikusok voltunk. Mi úgy mondtuk, hogy görögök vagyunk. Furcsa helyzetben van azonban ez a vallás. A görög-katolikus egyház nem apostoli, hanem politikai egyház; ugyanis nem küldetés vagy karizma hozta létre 1646-ban, hanem politikai akarat. A Habsburg-ház aggódott, hogy a területén élő ortodox lelkekre a keleti birodalmak nemkívánatos befolyást gyakorolhatnak. Vallásunk is politikai vallás. Az ortodox liturgia szövege kulturális csonkítás révén vált magyar nyelvűvé, és minden szó, amelynek az ortodoxiában értelme és jelentése van, az magyarul csak pengő érc és zengő cimbalom. Nincs benne lélek. Nincs alapja, tere, levegője. A szegény és megalázott ortodoxok árulásának jutalma az lett, ami a büntetésük: az

asszimiláció. Azonban mindennek az volt az ára, hogy el kellett felejteniük a gyökereiket. Sem a magyar társadalom, sem a görög-katolikus egyház nem néz szembe azzal, hogy ez a politikai egyház saját hívei magyarosítására kapott felhatalmazást. Ezen az sem változtat sokat, hogy kezdetben a papok sorsközösségben éltek híveikkel. A görög egyház szegény volt. És mivel papjaik az ortodox papokhoz hasonlóan házasodhattak, tovább fokozódott szegénységük. Ez hasonló helyzeteket teremtett, mint a mellettük élő haszid zsidó közösségekben: a görög papok, akár a rabbik, kézzel és lábvalóval, babonás praktikákkal, imával, a hit és a remény erejével gyógyították híveiket és azok állatait. A mai magyar népességben nemzedékek és családok traumájaként él tovább, hogy jelentős százalékukat magyarosítás árán, a kibocsátó közösségek elárulása, megtagadása, a nyelvi és kulturális gyökerek elszakítása árán fogadta be az uralkodó nemzet. A migránsok mindig gyanakvók, bizalmatlanok, irigyek és sértettek. A szolidaritás számukra luxus. Mert még generációk után is a zsigerekben érzik, hogy milyen nagy árat kellett nekik az asszimilációért fizetni, és micsoda öncsonkítást kellett vállalniuk azért, hogy eltüntessék az árulkodó nyomokat. A háború után városba kényszerített parasztnak mentalitása és kultúrája felszámolta azt a kevéske polgári Magyarországot is, amelynek pusztulását Márai előre látta, és magához hasonlítva minden mást, uralkodó mentalitássá lett. A falu magához hasonlította a várost. Ezért a magyar társadalom az agresszió nyelvét beszéli ma is; az erőt tiszteli, a csendőrpofont, a kokit, a tockost, a sallert.

A falu zárt volt. A parasztnak saját, régi életüket akarták élni, de az urak ebbe folyton beleszóltak. A hatvanas években a parasztnak a kommunistákat gyűlölték. A parasztnak sokfélék voltak, zsellérek és kisparasztnak, gazdagparasztnak és mesteremberek is voltak köztük. De abban a falu egységes volt, hogy az urakat túl kell élni. Ezek jönnek és mennek: Ferenc Jóska, Horthy, Rákosi, Kádár távoli nevek, amelyek mind el fognak múlni. És mi, itt a faluban, túl fogjuk őket élni. De az urak mögött a csendőrség, a rendőrség állt, amitől tartottak. A parasztnak csak a fizikai erőt tisztelték. Férfiban, nőben egyaránt. Egykedvűen fogadták el azt, hogy nincs mit enni, ahogy azt is, ha van. Azt ették, ami volt. Jól viselték az egyhangú étkezést, hetekig ugyanazt, minden zokszó nélkül. Közönyösen vették el az állatok életét. Ha kellett, egymásét is. Az öregek temetésén nem illett sírni. Az állatok és az emberek kínzásában örömet találtak. A sérelmeiknek és a megmagyarázhatatlan rossz érzéseiknek így adtak kifejezést. A birtoklás volt talán az egyetlen szenvedély, amelyet ismertek, és amelyre mániákusan vágytak. Aprócska telkeik, földjeik határát zsigerből védték. És késelésig elmenő vitákat vívtak. Egy fadarabért, kőért, lyukas vödörért, sövényen áthajló ágért, néhány óvatlanul leszedett szilváért. A falu belső harcai a *kisemmizés* fogalma körül forogtak. Ettől rettegetek, és ezzel foglalkozott a nemzedékek egymásba fonódó láncolata. A szülők ezt a kegyetlen és igazságtalan törvényt maguk is segítették, és gyerekeik közül a legerőszakosabbakat, akik bizonyították, hogy a legalkalmasabbak a vagyon gyarapítására, előnyökhöz juttatták, megfosztva a többit a jogos örökségtől. Ahogy a madarak dobják ki a fészekből a gyengét, hogy a mohóbb fióka még erősebb legyen. A férfiuralom fenntartása a közösség legerősebb szabályai közé tartozott. A falut, a parasztnak a katonaság és a papság tartotta egybe, ez a két szimbolikussá dagasztott erő, amelyet Ady szenvedélyesen ostromozott. Az archaikus kelet-európai paraszti világot, amelynek kulturális mintázata talán a neolitikum óta valószínűleg alig változott, ez a két pszichés technológia tartotta a szomorú időtlenségben. Az általános és kötelező katonaság a drill és a hétköznapi terrort jelentette, amely elsődlegesen a férfiakat célozta meg, mindjárt az iskolában, majd a kötelező katonaságban, hogy aztán a csendőrség figyelmeztesse rá őket életük végéig. A férfiak a bennük felhalmozódott dühöt és sérelmet az állatokon, valamint a családjukon élhették ki. A nők idomítása is a gyerekkorban kezdődött. A rendszer fenntartásának másik pillére rajtuk állt: ők viselték el, fogták fel testükkel és lelkükkel a férfiak által rájuk tovább hárított agressziót és erőszakot. A lányok és asszonyok kezelték a fájdalmat, a testi és lelki fájdalmat egyaránt. Ebben segítségükre volt a maga kétségbeesésével az egyház erre kiképzett papi serege. A történelmi egyházak közül elsősorban a hatalmas birtokairól negyvenötig lemondani képtelen katolikus, valamint a nemzeti célok szolgálatában saját spirituális küldetéséről lemondani mindig kész református eklézsia.

Nem csoda, ha a parasztnak az államot ellenségként kezelték, és nem tudták beilleszteni zárt világukba. Az intézmények, a hivatalok, a bürokrácia mind felesleges, az urak által kitalált népnézés volt a szemükben.

A parasztek a falu és az állam hasznosságát a hosszú évszázadok alatt a zsigereikbe égett éhség alapján ítélték meg. A túlélés egyetlen módja, tapasztalatuk szerint, az egyéni önzés kizárólagos és együttérzés nélküli érvényesítése. Az éhség elleni védekezésben a faluközösségről volt némi jó tapasztalatuk, de az államról, a nemzetről, a hazáról semmi. Ezért azt feleslegesnek, pazarlásnak, úri huncutságnak tartották. Az urakat, a tanult embereket megvetették. A falu megszervezte magát, belső világa örökletes rendszeren alapult. A pragmatizmus és a takarékos működés miatt a falu racionalizált rendszer volt, időtlen és zárt. A falut a kommunista párt azáltal zilálta szét, hogy a politikai elvek érvényesítését helyezte az addig viszonylag életképes hasznosság és takarékoság szempontjai elé. Családunk nem illeszkedett hézagmentesen ebbe a rendszerbe, de mégis parasztek voltunk. Én is az voltam. És noha viszonylag sikeres migráns lett belőlem: paraszt is maradtam.

Aki elárulta a megalázottak sorsközösségét, a parasztekot, és az urak közé állt, az megbocsáthatatlan bűnt követett el. Amikor elkezdtem leírni a szüleim és a falu világát, akkor döbentem rá, hogy ezzel a leírással elárulom őket. Büntetésképp elfelejtettem a nyelvüket, amely az én saját nyelvem is volt. Anyámmal akkor már nem tudtam beszélni. A saját magányba forduló apámmal sem találhattam hangot. Aki elhagyja a falu népét, az elárulja őket. Aki beszél róluk, az is. Aki kiszakad közülük, az pedig elveszíti a nyelvét. Aztán újra tanul beszélni. De egy nyelv közben elveszett. Ezt az utat jártam be én is.